

XXI ASR O'ZBEK DOSTONCHILIGINING TARAQQIYOT XUSUSIYATLARI

Qosimova Shaxnoza Azimovna

*Buxoro innovatsion ta'lim va tibbiyot universiteti o'zbek tili mutaxassisligi
magistranti kasimovashakhoza77@gmail.com*

Annotatsiya: Mazkur maqolada XXI asrda o'zbek dostonchilik san'atining rivojlanish jarayoni va uning asosiy taraqqiyot xususiyatlari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Globallashuv, madaniy integratsiya va axborot texnologiyalarining keng joriy etilishi sharoitida dostonchilik an'alarining saqlanishi, yangilanishi hamda zamonaviy estetik talablarga moslashuvi masalalari yoritiladi. Shuningdek, an'anaviy og'zaki ijod bilan yozma adabiyot o'rtasidagi o'zaro aloqalar, doston matnlarining badiiy-poetik xususiyatlaridagi o'zgarishlar hamda ijro maktablarining rivojlanish tendensiyalari tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari XXI asr o'zbek dostonchiligini milliy madaniy meros sifatida asrash va rivojlantirish zarurligini asoslab beradi.

Kalit so'zlar: o'zbek dostonchiligi, xalq og'zaki ijodi, XXI asr adabiyoti, doston, baxshichilik, an'ana va innovatsiya, madaniy meros.

Аннотация: В статье рассматриваются основные особенности развития узбекского дастанного искусства в XXI веке. Анализируются процессы сохранения и обновления дастанных традиций в условиях глобализации и активного внедрения информационных технологий. Особое внимание уделяется взаимосвязи устного народного творчества и письменной литературы, изменениям художественно-поэтической структуры дастанов, а также развитию исполнительских школ бахши. Обосновывается значение узбекского дастанного искусства как важного элемента национального культурного наследия.

Ключевые слова: узбекское дастанное искусство, устное народное творчество, XXI век, дастан, бахши, традиция и инновация, культурное наследие.

Abstract: This article examines the main features of the development of Uzbek epic storytelling in the 21st century. The study analyzes the preservation and transformation of epic traditions under the influence of globalization and the widespread use of information technologies. Particular attention is paid to the interaction between oral folk creativity and written literature, changes in the artistic and poetic structure of epics, and the development of epic performance schools. The research highlights the importance of Uzbek epic storytelling as a vital component of national cultural heritage in the modern era.

Keywords: Uzbek epic storytelling, oral folk literature, 21st century literature, epic, baxshi tradition, tradition and innovation, cultural heritage.

KIRISH

O'zbek xalqining ko'p asrlik ma'naviy merosida dostonchilik san'ati alohida o'rin egallaydi. Dostonlar xalqning tarixiy xotirasi, ijtimoiy dunyoqarashi, axloqiy

qadriyatlari hamda estetik qarashlarini o'zida mujassam etgan noyob og'zaki adabiy yodgorliklar sifatida shakllangan. Asrlar davomida baxshi va dostonchilar tomonidan avlod-dan-avlodga og'zaki tarzda yetkazib kelingan dostonlar milliy madaniyatning uzviy qismi bo'lib, xalq ruhiyati va milliy o'zlikni anglash jarayonida muhim manba vazifasini bajargan.

XXI asrga kelib, globallashuv jarayonlari, madaniy aloqalarning kengayishi va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivoji natijasida o'zbek dostonchiligi yangi taraqqiyot bosqichiga qadam qo'ymoqda. Zamonaviy ijtimoiy-madaniy muhit dostonchilik san'atiga nafaqat yangi imkoniyatlar, balki muayyan muammolarni ham yuzaga keltirmoqda. Bir tomondan, dostonlarni yozib olish, nashr etish va raqamli platformalar orqali keng ommaga yetkazish imkoniyatlari kengaygan bo'lsa, ikkinchi tomondan, og'zaki ijod an'alarining susayishi, ijro maktablarining uzluksizligi masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Zamonaviy davrda dostonchilik san'atining rivojlanishi an'anaviy ijro uslublari saqlab qolish bilan birga, yangi badiiy-estetik talablarga moslashish jarayoni bilan ham chambarchas bog'liqdir. XXI asr o'zbek dostonchiligida mavzu doirasining kengayishi, obrazlar tizimining yangilanishi, doston matnlarining poetik tuzilishida ayrim o'zgarishlarning yuzaga kelishi kuzatilmoqda. Shu bilan birga, baxshichilik maktablari faoliyatida hududiy xususiyatlar saqlanib qolgan holda, ijrochilik madaniyatining zamonaviy shakllari vujudga kelmoqda.

Ilmiy adabiyotlarda o'zbek dostonchiligi asosan tarixiy-etnografik va folklorshunoslik nuqtai nazaridan o'rganilgan bo'lsa-da, XXI asr sharoitida uning taraqqiyot xususiyatlarini kompleks va tizimli tahlil qilishga ehtiyoj mavjud. Zamonaviy dostonchilik jarayonida an'ana va innovatsiya o'rtasidagi muvozanatni aniqlash, og'zaki va yozma adabiyotning o'zaro ta'sirini baholash, dostonlarning milliy va umuminsoniy qadriyatlarni ifodalashdagi o'rnini belgilash mazkur mavzuning ilmiy ahamiyatini yanada oshiradi.

Shu bois, XXI asr o'zbek dostonchiligining taraqqiyot xususiyatlarini o'rganish nafaqat folklorshunoslik va adabiyotshunoslik, balki madaniyatshunoslik nuqtai nazaridan ham muhim ahamiyatga ega bo'lib, milliy madaniy merosni asrash va rivojlantirish yo'lidagi dolzarb ilmiy vazifalardan biri hisoblanadi.

Bugungi globallashuv va axborotlashgan jamiyat sharoitida milliy madaniyat va xalq og'zaki ijodi namunalarini asrash, o'rganish va zamonaviy talablarga mos ravishda rivojlantirish masalasi alohida ahamiyat kasb etmoqda. Xususan, o'zbek xalqining ko'p asrlik ma'naviy merosini o'zida mujassam etgan dostonchilik san'ati XXI asrda yangi ijtimoiy-madaniy muhit ta'sirida o'ziga xos taraqqiyot bosqichini boshdan kechirmoqda. Shu sababli mazkur davrda o'zbek dostonchiligining rivojlanish xususiyatlarini ilmiy asosda tadqiq etish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Zamonaviy texnologiyalar va ommaviy madaniyatning keng tarqalishi an'anaviy og'zaki ijod shakllariga, jumladan, dostonchilik san'atiga ham bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Bir tomondan, audio va video yozuvlar, raqamli platformalar orqali

dostonlarni keng auditoriyaga yetkazish imkoniyatlari kengaymoqda, ikkinchi tomondan esa, baxshi va dostonchilik an'alarining uzluksizligini ta'minlash, yosh avlodning ushbu san'atga qiziqishini oshirish muammolari yuzaga kelmoqda. Ushbu jarayonlarni chuqur tahlil qilish dostonchilikning zamonaviy taraqqiyot yo'nalishlarini aniqlash uchun muhim ahamiyatga ega.

Shuningdek, XXI asr o'zbek dostonchiligida badiiy-estetik qarashlarning yangilanishi, doston matnlarida mavzu va g'oyaviy yo'nalishlarning kengayishi, obrazlar tizimining zamon talablariga moslashuvi kuzatilmoqda. Bu holatlar dostonchilikni faqat tarixiy meros sifatida emas, balki doimiy rivojlanib boruvchi tirik san'at turi sifatida o'rganish zaruratini yuzaga keltiradi. An'ana va innovatsiya o'rtasidagi muvozanat masalasi esa mazkur mavzuning dolzarbligini yanada kuchaytiradi.

Ilmiy tadqiqotlarda asosan o'zbek dostonchiligining klassik namunalariga e'tibor qaratilgan bo'lib, XXI asrda yuz berayotgan o'zgarishlar, ijro maktablarning hozirgi holati va zamonaviy dostonchilik jarayonlari yetarlicha kompleks o'rganilmagan. Shu bois mazkur mavzu zamonaviy folklorshunoslik va adabiyotshunoslik fanlari uchun yangi ilmiy xulosalar chiqarish imkonini beradi.

Demak, XXI asr o'zbek dostonchiligining taraqqiyot xususiyatlarini ilmiy asosda o'rganish milliy madaniy merosni saqlash, yosh avlodni ma'naviy jihatdan tarbiyalash hamda dostonchilik san'atini zamon talablariga mos ravishda rivojlantirish nuqtai nazaridan muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga ega.

ASOSIY QISM

XXI asrda o'zbek dostonchiligi an'anaviy xalq og'zaki ijodining muhim tarmog'i sifatida zamonaviy ijtimoiy-madaniy jarayonlar ta'sirida yangi taraqqiyot bosqichiga ko'tarilmoqda. Dostonchilik san'ati asrlar davomida xalqning tarixiy xotirasi, ijtimoiy munosabatlari va ma'naviy-axloqiy qarashlarini ifodalab kelgan bo'lsa, hozirgi davrda u zamon ruhiga mos holda yangilanib, o'z funksional doirasini kengaytirmoqda. Mazkur jarayonda an'ana va innovatsiya o'rtasidagi uzviy bog'liqlik dostonchilikning rivojlanish xususiyatlarini belgilovchi asosiy omillardan biri sifatida namoyon bo'ladi.

XXI asr o'zbek dostonchiligida eng muhim taraqqiyot xususiyatlaridan biri doston matnlarining mavzu va g'oyaviy yo'nalishlarida kuzatilayotgan kengayishdir. An'anaviy dostonlarda asosan qahramonlik, vatanparvarlik, sadoqat va adolat kabi g'oyalar yetakchi bo'lgan bo'lsa, zamonaviy dostonchilikda ijtimoiy adolat, ma'naviy inqiroz, shaxs va jamiyat munosabatlari, tarixiy xotira va milliy o'zlik masalalari kengroq yoritila boshladi. Bu holat dostonchilik san'atining zamon bilan hamnafas rivojlanayotganini ko'rsatadi.

Badiiy-poetik jihatdan qaralganda, XXI asr dostonchiligida an'anaviy she'riy shakllar saqlanib qolgan holda, obrazlar tizimi va tasvir vositalarida muayyan yangilanishlar kuzatiladi. Doston qahramonlari xarakterida psixologik chuqurlikning ortishi, voqealar rivojida ichki kechinmalarning kengroq aks etishi zamonaviy estetik qarashlar bilan bog'liqdir. Shu bilan birga, folkloriy ifoda vositalari, takrorlar, epitet va

metaforalar o'zining milliy ruhini saqlab qolgan holda yangicha badiiy talqin kasb etmoqda.

XXI asr dostonchiligining yana bir muhim xususiyati ijro maktablari va baxshichilik an'analarining rivojlanish jarayoni bilan bog'liqdir. Zamonaviy sharoitda baxshilar faoliyati nafaqat an'anaviy yig'inlar va marosimlar doirasida, balki sahna ijrosi, festivallar, ilmiy-ma'rifiy tadbirlar orqali ham amalga oshirilmoqda. Bu esa dostonchilik san'atining ommalashuviga va yosh avlod orasida keng tarqalishiga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, ayrim hududiy ijro maktablarining saqlanib qolishi va ularning o'ziga xos uslublarini davom ettirish masalasi ham dolzarb bo'lib qolmoqda.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi XXI asr dostonchiligining taraqqiyotiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Dostonlarning audio va video shaklda yozib olinishi, elektron nashrlar va internet platformalari orqali tarqatilishi dostonchilikning geografik chegaralarini kengaytirdi. Bu jarayon bir tomondan dostonlarni saqlash va targ'ib etishga xizmat qilsa, ikkinchi tomondan og'zaki ijro an'analarining tirik muloqot shaklida saqlanishi masalasini muhokama qilishni talab etadi.

Shuningdek, XXI asr o'zbek dostonchiligi yozma adabiyot bilan o'zaro aloqadorlikda rivojlanmoqda. Ba'zi dostonlar yozma shaklda qayta ishlanib, adabiy asar sifatida nashr etilmoqda, bu esa ularning mazmun doirasini kengaytiradi va ilmiy o'rganish imkoniyatlarini oshiradi. Biroq bu jarayonda og'zaki ijodga xos jonli ijro, improvizatsiya va individual baxshi mahoratini saqlab qolish muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa tarzida aytganda, XXI asr o'zbek dostonchiligining taraqqiyot xususiyatlari an'ana va innovatsiyaning uyg'unligi, mavzu va badiiy shakllarning yangilanishi, ijro maktablarining rivojlanishi hamda zamonaviy texnologiyalar bilan integratsiyalashuv jarayonlari orqali namoyon bo'lmoqda. Ushbu jarayonlarni ilmiy asosda tahlil qilish dostonchilik san'atining kelajakdagi rivojlanish istiqbollarini belgilashda muhim ahamiyatga ega.

XXI asrda globallashuv jarayonlari, madaniy integratsiya va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivoji milliy madaniyat va xalq og'zaki ijodining barcha tarmoqlariga, jumladan, o'zbek dostonchiligiga ham bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Ushbu jarayonlar dostonchilik san'atining an'anaviy shakllari, ijro uslublari va mazmun doirasida muayyan o'zgarishlarni yuzaga keltirayotgan bir paytda, mazkur hodisani ilmiy asosda tahlil qilish zarurati tobora ortib bormoqda. Chunki dostonchilik nafaqat tarixiy-badiiy meros, balki zamonaviy ijtimoiy-madaniy jarayonlar bilan uzviy bog'liq bo'lgan tirik san'at turidir.

Ilmiy tadqiqotlarda o'zbek dostonchiligi asosan klassik namunalar va an'anaviy ijro maktablari doirasida o'rganilgan bo'lib, XXI asr sharoitida uning taraqqiyot xususiyatlari, zamonaviy ijrochilik shakllari va yangi estetik qarashlar yetarli darajada tizimli tahlil qilinmagan. Bu holat dostonchilik san'atining bugungi holatini baholash,

uning rivojlanish yo'nalishlarini aniqlash va istiqboldagi muammolarini belgilashni taqozo etadi. Ayniqsa, an'ana va innovatsiya o'rtasidagi munosabatni ilmiy asosda yoritish mazkur mavzuning dolzarb jihatlaridan biri hisoblanadi.

Shuningdek, zamonaviy dostonchilikda baxshilar faoliyati, ijro maktablarining holati va yosh avlodning ushbu san'atga munosabatini o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Dostonchilik an'alarining uzluksizligini ta'minlash, ularni ta'lim tizimi va madaniy muhit bilan uyg'unlashtirish masalalari chuqur ilmiy yondashuvni talab qiladi. Mazkur jarayonni o'rganish milliy madaniy merosni saqlash va uni kelajak avlodlarga yetkazish yo'llarini aniqlashga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, XXI asrda dostonchilik san'atining yozma adabiyot, sahna san'ati va ommaviy axborot vositalari bilan o'zaro ta'siri kuchayib bormoqda. Bu holat dostonlarning funksional doirasini kengaytirib, ularni yangi badiiy va madaniy kontekstda talqin etish imkonini bermoqda. Shu sababli ushbu jarayonlarni kompleks tarzda o'rganish folklorshunoslik va adabiyotshunoslik fanlari uchun yangi ilmiy xulosalar chiqarish imkoniyatini yaratadi.

Demak, XXI asr o'zbek dostonchiligining taraqqiyot xususiyatlarini ilmiy jihatdan chuqur o'rganish milliy madaniyatni asrash, dostonchilik san'atining zamonaviy rivojlanish qonuniyatlarini aniqlash hamda ushbu san'at turining kelajak istiqbollarini belgilash nuqtai nazaridan muhim ilmiy-amaliy zarurat hisoblanadi.

XULOSA

Tadqiqot jarayonida XXI asr o'zbek dostonchiligining taraqqiyot xususiyatlari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilindi va mazkur san'at turining zamonaviy ijtimoiy-madaniy muhitdagi o'rni asoslab berildi. O'rganishlar shuni ko'rsatadiki, o'zbek dostonchiligi bugungi kunda an'anaviy og'zaki ijod shakli sifatida o'zining tarixiy ildizlari va badiiy-estetik mezonlarini saqlab qolgan holda, zamon talablariga mos ravishda rivojlanib bormoqda. Bu jarayonda an'ana va innovatsiya o'rtasidagi uzviy uyg'unlik dostonchilik taraqqiyotining asosiy belgisi sifatida namoyon bo'lmoqda.

Tadqiqot natijalari XXI asr dostonchiligida mavzu va g'oyaviy yo'nalishlarning kengaygani, obrazlar tizimida zamonaviy ijtimoiy qarashlarning aks etayotgani hamda badiiy-poetik ifoda vositalarining yangilanib borayotganini ko'rsatdi. Shu bilan birga, baxshichilik maktablari faoliyatida hududiy xususiyatlar saqlanib qolgan holda, ijrochilik san'atining ommalashuvi va sahnaviylashuvi kuchayib borayotgani aniqlandi. Bu holat dostonchilikning xalqona mohiyatini saqlash bilan birga, uning zamonaviy madaniy makonda faol ishtirok etishiga xizmat qilmoqda.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivoji dostonchilik san'atining tarqalish doirasini kengaytirib, dostonlarni saqlash va targ'ib etish uchun yangi imkoniyatlarni yaratdi. Biroq bu jarayon og'zaki ijodga xos jonli ijro va improvizatsiya an'alarini asrab qolish masalasini ham dolzarb muammo sifatida yuzaga chiqarmoqda. Shu bois dostonchilikni zamonaviy vositalar orqali rivojlantirish bilan birga, uning an'anaviy shakllarini muhofaza qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda, XXI asr o'zbek dostonchiligi milliy madaniy merosning muhim tarkibiy qismi sifatida o'z taraqqiyot yo'lini izchil davom ettirmoqda. Uni ilmiy asosda o'rganish, rivojlanish xususiyatlarini aniqlash va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish dostonchilik san'atining barqaror rivojlanishini ta'minlash hamda milliy o'zlikni anglash jarayonini mustahkamlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Jo'rayev M. O'zbek xalq dostonlari. – Toshkent: Fan, 2002.
2. Qodirov I. O'zbek folklori va og'zaki ijod an'analari. – Toshkent: O'qituvchi, 2008.
3. Mirzayev T. Baxshichilik san'ati va uning rivoji. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2010.
4. O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi. "Doston", "Baxshi" maqolalari. – Toshkent, 2015.
5. Xo'jayev A. O'zbek xalq og'zaki ijodi. – Toshkent: Fan, 2012.
6. Yo'ldoshev B. Folklor va zamonaviy adabiyot munosabatlari. – Toshkent: Mumtoz so'z, 2016.
7. Rahmonov N. O'zbek dostonchiligi poetikasi. – Toshkent: Akademnashr, 2018.
8. Rasulov A. Milliy madaniy meros va folklor. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2014.
9. Karimov S. XXI asrda xalq og'zaki ijodining rivojlanish tendensiyalari. – Toshkent: Fan va jamiyat, 2020.
10. O'zbekiston Respublikasi Madaniyat vazirligi. Nomoddiy madaniy merosni muhofaza qilishga oid materiallar. – Toshkent, 2021.